

MÖ 4. Yüzyıl Karia İmar Programında Mimarlar ve Mimari Atölyeler

Architects and Architecture Workshops in the 4th Century Building Program of Caria

Ögül Emre ÖNCÜ¹

Geliş Tarihi: 18.06.2018 / Düzenleme Tarihi: 17.09.2018 / Kabul Tarihi: 29.09.2018

Özet

MÖ 4. yüzyılda Karia'da, Batı Anadolu'daki diğer bölgelerden farklı biçimde, ekonomik ve kültürel yükseliş yaşanmıştır. Bunun temel nedeni Hekatomnid Sülale yönetimidir. Maussollos ve kardeşi Idrieus Dönemleri'nde, sayıları azımsanmayacak kadar çok anıtsal yapılar inşa edilir. Bu yapılar arasındaki Halikarnassos Maussolleionu, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları, Labraunda'daki Andronlar ve Kaunos kaya mezarlarından bazıları arasında mimari benzerlikler gözlemlenir. Farklı bölgelerde yaklaşık aynı tarihlerde inşa edilen bu yapılarda grid sistem, arşitrav soffitti kullanımı ve çatı mimarilerinde yakın tasarımlar uygulanmıştır. Bu detaylar mimari bakımdan yapılacak dikkatli incelemelerde açıkça görülmektedir. Bu makalede, yukarıda belirtilen yapılar bu gözle incelenerek, aralarındaki bağlantılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlantılar üzerinden, Karia'da yaklaşık MÖ 390-340 yılları arasındaki kısa sürede inşa edilen anıtsal binaların mimarları ve mimari atölyeleri üzerine bir tez sunulmuştur. Burada ortaya koymaya çalışacağımız önerimizin kısa bir özeti MÖ 4. yüzyılda yaşamış ünlü mimarlar Pytheos ve Satyros'un bu yapıların hepsinde çalıştığı şeklinde sunulabilir. Tarihsel kayıtlar, bu mimarların Maussolleion ve Priene Athena tapınağı ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Maussolleion ve Athena tapınağı ile aynı zaman diliminde bölgede inşa edilen diğer anıtsal yapıların mimari benzerlikleri, Pytheos ve Satyros'un bölgede yürütülen tüm büyük projelerde aktif olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Sonuç olarak, "Hekatomnid Sülale yönetimi altında Karia imar programı" olarak tanımlanabilecek süreci açıklarken, aynı zamanda mimari atölyelerin çalışma organizasyonu üzerine yorumlarımız okuyucunun ilgisine sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Karia, Mimari, Pytheos, Satyros, Hekatomnid Sülale

Abstract

Caria had a rapid economic and cultural rise different from other regions in Western Anatolia in the 4th c. B.C. The main reason for this was the rule of Hekatomnid dynasty. There were numerous monumental structures that were constructed during the reigns of Maussollos and his brother Idrieus. Among them are the Halikarnassos Maussolleion, Labraunda Zeus and Priene Athena temples, Androns in Labraunda and the rock tombs of Kaunos that feature similar architectural characteristics. The buildings which were constructed in different places at about the same time display architectural similarities in grid system, plan types, use of architrave soffits and their entablatures. These details are evident when they are carefully examined from an architectural point of view. In this article, the above mentioned structures have been evaluated in this framework and the link between them has been identified. With the help of the data obtained, a thesis is proposed on the architects and architectural workshops of monumental buildings in Caria in the period between the years 390 and 340 B.C., a relatively short period of time for such a zoning program. A brief summary of our proposal is that the famous architects Pytheos and Satyros, who lived in the 4th c. B.C. worked on all of these constructions. Historical records show that these architects were directly related to the Maussolleion and Priene Athena temple. Other monumental buildings which were built in the same time frame with the Maussolleion and Athena temple lead us to think that Pytheos and Satyros were active in all major projects carried out in the region. As a result, I will explain the process that is defined as "the new reconstruction program of Caria under the Hekatomnid Dynasty" while at the same time presenting my interpretations on the working organization of architectural workshops.

Key Words: Caria, Architecture, Pytheos, Satyros, Hekatomnid Dynasty

Giriş

MÖ 392 yılında Hekatomnos'un Karia yöneticisi olmasıyla başlayan süreçte, bölgede büyük güç kazanan Hekatomnid sülale yöneticileri (Hekatomnidler), Pers merkezi yönetimiyle her zaman iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle, özellikle babası Hekatomnos'un yerine tahta geçen Maussollos'un (MÖ 377) yönetim döneminde, Karia'da ekonomik olarak belirgin bir yükseliş yaşanır. Bu gelişmeler Maussollos'un diplomatik dehasının ve politik etkinliğinin bir sonucudur. Bunun örneklerinden biri, Attika-Delos Birliği ikinci kez kurulduğunda başlayan Atina, Sparta ve Pers çekişme sürecini çok iyi değerlendirmesi olarak gösterilebilir (Diod. XV. 47.2; Hammond, 1986: 485-491). Ayrıca aynı yıl başlayan Satrap İsyanı'nda (Diod. XV. 90. 3, XV. 91. 1; Ksen. Hell. I. 4. 7, V. 1. 28, VII 1. 27), Maussollos'un isyana açıkça destek

¹ Dr., İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Sultanahmet – İSTANBUL.
E-posta: oencu@gmail.com.

vermemesi, ancak isyan süresince Spartalılar'ın yanında durması sonucu, Karia'nın çoğunlukla siyasal ve ekonomik kargaşa ortamından uzak kalması da konu hakkında düşüncelerimizi pekiştirir (Ksen. *Agēs*. 2. 27).

Hekatomnidler Dönemi'ne kadar küçük polislere sahip Karia Bölgesi'nde, Deniz Kavimleri Göçü sonrası bölgeye gelen Dorlar ile yerli halk olarak nitelenen Lelegler yaygın yerleşimcilerdi (Plin. *Nat. His.* V. 107; Strab. XIII. 611). Bu nedenle bölgede kültürel bir birlik oluşmamıştı. Maussollos Helenizm kültürünü Karia'ya yayarak tek bir etnik kimlik oluşturma çabasına girmiştir. Başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşımış olması bu çabanın sonucudur. Halikarnassos'un bir liman kenti olmasıyla hem ticari hem kültürel etki alanını genişleten Maussollos, böylelikle Hellen etkilerinin bölgeye girişini hızlandırmış, aynı zamanda elde edilen ekonomik güçle, büyük mimari faaliyetleri hızla gerçekleştirilebilmiştir (Hornblower, 1982: 298-99; Pedersen, 1994: 12)².

İskender, MÖ 334 yılında Halikarnassos'a geldiğinde tüm kentin etrafını kuşatan surlar, kent içinde tümüyle mermerden yapılmış Apollon ve Ares Tapınağı, tiyatro, etrafı duvarlarla çevrili görkemli bir saray, iyi tasarlanmış liman gibi özenle imar edilmiş bir kentle karşılaşır. Halikarnassos'un İskender üzerinde yarattığı etki öylesine büyük olmuştur ki, Aleksandria'nın imarında Halikarnassos örnek alınır (Pedersen, 1994: 16). Başkentin Mylasa'dan, yaklaşık MÖ 375 yıllarında Halikarnassos'a taşındığı ve MÖ 334 yılında İskender'in kente geldiğinde mimari projelerin büyük çoğunlukla tamamlanmış olduğu düşünüldüğünde, kırk yıl gibi kısa sayılabilecek sürede böylesine büyük bir imar faaliyetinin gerçekleştirilebilmiş olduğu anlaşılır³. Bu zaman dilimi sadece Maussollos'un yönetim dönemini (MÖ 357-353) kapsamaz. Aynı zamanda ardılları Artemisia (MÖ 353-351), Idrieus (MÖ 351-344), Ada I (MÖ 344-341), Piksodaros (MÖ 341-336), Orontobates ile Ada II (MÖ 336-334) dönemlerinde de imar faaliyetinin sürdüğünü gösterir (Pedersen, 1994: 12). Bu ise konunun, Hekatomnid Sülale tarafından önemsenen politik bir çizgi olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim imar faaliyetleri sadece Halikarnassos ile sınırlı değildir. Örneğin Labraunda Kutsal Alanı bu konuda önemli bir örnektir ve Hekatomnidler Dönemi Karia imar hareketinin sadece Halikarnassos'ta değil, Karia'da farklı bölgelerde eşzamanlı yürütüldüğünü açıkça ortaya koyar. Labraunda'nın ardından Alinda ve Amyzon'da benzer imar faaliyetleriyle karşılaşılır. Piksodaros tarafından sürgüne gönderilen Ada I' in Alinda'nın kent surlarını yaptırması ve Idrieus tarafından Amyzon kutsal alanının teras duvarlarının inşasının başlatılması konu açısından değerlendirilebilecek örnekler olarak sıralanabilir (Arrian. *Anab.* 1. 23; Diod. XVII. 24; Pedersen, 1994: 12).

Bu kısa girişte sunulmaya çalışılan bilgiler, Karia'da MÖ 4. yüzyılda birden çok kentte aynı anda büyük çaplı ve hızlı bir inşa sürecinin yaşandığını göstermektedir. Bu faaliyetlerin Hekatomnid yöneticilerle ilişkili olduğu açıktır. Merkezi bir yönetimin iradesinin sonucunda, yapılan anıt binaların birbirine benzerlikleri ve ortaklıkları oluşmuştur. Bu noktada ortaya çıkan mimari detayların doğru okunması, konuya yeni yaklaşımlar getirilebilmesine olanak sağlar. Bu makalede, "Hekatomnidler Dönemi Karia İmar Programı" olarak nitelediğimiz süreçte inşa edilmiş bazı yapıların, mimari detay karşılaştırmaları sonucu elde edilmiş veriler üzerinden ortaya çıkan bazı tezler bilim dünyasına sunulmaya çalışılacaktır.

Yapı Grubu

Karia'da Hekatomnidler döneminde inşa edilmiş yapılar arasında değerlendirilecek ilk örnek kuşkusuz Halikarnassos'taki Maussolleion'dur (Şekil 1). İnşasına MÖ 355/53 yıllarında, Maussollos döneminde başlanmıştır. Ancak yapı Idrieus döneminde tamamlanabilmiştir (Dinsmoor 1950: 258; Hellström, 1994: 38; Svenson-Evers, 1996: 141-142). Yaklaşık 220x110 m ölçülerindeki bir avlunun kuzeydoğu köşesinde inşa edilmiştir. Ölçüleri 38.25x32.50 m olup, 28 m yüksekliğindeki bir podyum üzerinde, 9x11 lon sütunlu bir peripterostur. Peristasis içinde yer alan cella, sütunlar üzerinde lon düzeni çatı ve bunun üzerinde dört yöne eğimli piramidal üst örtülü biçimde tasarlanmıştır (Jeppesen, 1992: taf. 21.1, 22.2, 27-28). Yapıda çalışan dönemin ünlü heykeltıraşları Leokhares, Bryaksis, Skopas, Timotheus, podyum üzerinde yer alan kabartmaların sanatçıları olarak bilinir (Vitruv. Prf. VII. 13; Plin. *Nat. His.* XXXVI 3).

Labraunda Kutsal Alanı, Hekatomnidler Dönemi'nin ikinci önemli imar programına ev sahipliği yapmıştır. Labraunda, Mylasa'nın başkent olduğu dönemde küçük bir kutsal alanken, MÖ 4. yüzyılda önemli bir dini-siyasi merkeze dönüşür ve MÖ 357-345 yılları arasında, Maussollos ve Idrieus'un yönetim döneminde yeniden inşa edilir (Hellström ve Thieme, 1982: 45). Kutsal alanda yer alan Zeus Tapınağı'nın inşasına Maussollos döneminde başlanmıştır (Şekil 2-3). Ancak yapı Idrieus döneminde tamamlanır. Kurvatura uygulanmış üç krepisli krepidoma üzerinde 6x8 sütunlu bir peripteros olarak inşa edilmiştir. Pronaos ile opisthodomosunda anteler arasında ikişer sütun yer alır. Alandaki diğer yapılardan Andron B'nin Maussollos, Andron A'nın ise Idrieus tarafından yaptırıldığı arşitrav yazıtlarından bilinmektedir (Hellström ve Thieme, 1994: 59-68). Andron B yaklaşık 20x11.5 m ölçülerinde, in-antis planlıdır. Zeus Tapınağı'nın 25 m kadar güneydoğusunda, tapınağa göre - 8 m kodundaki aşağı terasta inşa edilmiştir (Şekil 5). Sütun altlıkları, sütunlar, sütun başlıkları ve ante başlıkları lon düzeninde olan yapının, ithaf yazıtı içeren düz arşitravı üzerinde, Dor düzenine özgü triglif frizi yer alır. Pronaostan cellaya açılan kapının iki yanında iki pencere vardır (Hellström ve Thieme, 1994: 61, fig. 2-3, 18). Andron A, 20.60x12.28 m ölçülerindedir ve tapınakla aynı terastadır (Şekil 6). Bu yapı Andron B ile aynı mimari düzenlemeye sahiptir (Hellström ve Thieme, 1994: 71, fig.1, 19-21). Tapınak ve Andronlar dışında, alandaki bir diğer önemli yapı Oikos'tur. Özellikle kutsal alandaki konumuyla tapınakla birlikte inşa edildiği anlaşılmıştır⁴. 13x11 m ölçülerindedir. Yatay eksenle yan yana bulunan iki oda önünde, tek cephe oluşturan ve anteler arasında dört sütun içeren Dor düzeni peristase sahiptir

* Dr. Öğül Emre Öncü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Sultanahmet – İSTANBUL, oeoncu@gmail.com

² Vitruvius, "Halikarnassos'ta tuğla duvarların kullanımıyla ilgili olarak, Maussollos'un bu duvarları yoksulluk nedeniyle kullanmış olamayacağını, çünkü sınırsız bir geliri olduğunu" belirtir, Vitruv. II. 8. 10.

³ İskender'in Halikarnassos'a geldiğinde Maussolleion'un inşasının henüz tamamlanmamış olduğu ve Kral'ın mali yardımlarıyla tamamlandığı yönünde bir görüş mevcuttur, Buschor, 1950: 78.

⁴ Labraunda Zeus tapınağı için önerilen tarih MÖ 355-350 dir. Oikos ise tapınakla bağlantılı olması ve konum olarak Andron A'nın arkasında kalmasından dolayı, inşasına Maussollos döneminde MÖ 353'te başladığı, ancak Idrieus döneminde MÖ 349'da tamamlandığı düşünülmektedir, Hellström-Thieme, 1982: 46.

(Şekil 10). Yapının arşitravında Idrieus tarafından yaptırıldığını gösteren ithaf yazıtı bulunur (Hellström, 1994: 46, fig. 23). Kutsal alandaki, konu kapsamında değerlendirebileceğimiz son yapı Güney Propylon'dur. Idrieus döneminde, MÖ 350-345 tarihleri arasında inşa edilmiştir (Hellström-Thieme 1982: 46). Tapınağa göre -15 m kodunda yer alan en alt terastadır. Yapı her iki cephesinde in-antis plana sahiptir ve lon düzenindedir (Thieme, 1989: 86, fig.2, 8-9; Hellström, 1994: 43, fig.15).

Priene Athena tapınağı bu yazıda konu edilecektir. Çünkü mimarı Pytheos Karia imar programıyla bağlantılıdır. Tapınağın inşasına yaklaşık MÖ 340 yılında, Halikarnassos Maussolleionu ve Labraunda Zeus Tapınağı inşalarından kısa süre sonra başlanmıştır. Kurvaturalı üç krepisli krepidoma üzerinde, 6x11 sütunlu lon düzeninde bir peripteros olarak inşa edilmiştir (Şekil 4). Stylobat 17.60x35.20 m ölçülerindedir. Pronaos ve opisthodomosta anteler arasında iki sütun yer alır ve pronaosun cellaya oranı 1/2 dir (Dinsmoor, 1950: 221-223, fig. 80; Rumscheid, 1994: 44; Svenson-Evers, 1996: 146; Gruben, 2001: 419; Bauer, 1969: abb.1).

Kaunos kaya mezarları tasarımsal benzerlikler göstermesi nedeniyle Karia imar programı çerçevesinde ele alınacaktır. Kısa bir dönemde hızlı biçimde yapıldığı anlaşılan, nicelik ve nitelik yönünden zengin mezarlar büyük çoğunlukla MÖ 4. yüzyıl ikinci çeyreğiyle İskender'in bölgeye geldiği MÖ 334 yılları arasında tarihlenir (Roos, 1972: 17-60). Mezarlar arasında lon düzeni cephede tasvirli B grubu mezarlarından bazıları incelediğimiz konu açısından önemli veriler sunar (Roos, 1972: 18-35, pl. 3-12, 23-32). Peripteros planlı bir yapıyı örnek aldığı anlaşılan B1 (Şekil 8), anteler arasında dört sütun içermesiyle in-antis planlamanın düzensiz örneği olarak gördüğümüz B2 (Şekil 9), kapının iki yanında pencere tasvirleriyle diğer tüm Kaunos kaya mezarlarından ayrılan B10 mezarları (Şekil 7), MÖ 4. yüzyıl Karia imar programı kapsamında değerlendirilen diğer yapılarla, mimari detaylardaki benzerlikler yoluyla bağlantı kurmak açısından önemlidir.

Yapıların Mimari Detayları

Karia'da MÖ 4. yüzyıl mimarisinde, antik çağ lon mimarisinde yeni bir uygulama olarak karşımıza çıkan grid planlama, değerlendirilmesi gereken öncelikli detaydır. Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları ile Labraunda Güney Propylon'da ilk uygulamalar izlenmektedir. Grid sistemin başlıca amacı, stylobat üzerinde sütunların ve duvarların yerleşim planını kolaylaştırmaktır.

Maussolleion temel seviyesine kadar yıkılmış olduğundan grid sistemiyle ilgili önerilerde bulunmak mümkün değildir. Ancak Maussolleion terasında tespit edilen propylon (C Yapısı) hakkında elde edilen veriler, burada kullanılan bir grid birimin 30.2 cm olduğunu ortaya koyar (Jeppesen, 1983: 170). Bu genel olarak 1 ayak veya 15 parmaktır. Yapıda grid sistemin kullanılması dışında bir diğer önemli plan özelliği, uzun ve kısa cephelerinin 1/2 oranında tasarlanmasıdır. Bu özellik Labraunda Güney Propylon ve Priene Athena Tapınağı ile aynıdır (Pedersen, 1989: 10, fig.4-5).

Grid sistemin uyguladığı diğer bir yapı olan Labraunda Güney Propylon'da grid çizgiler, sütunların ve duvarların aksı boyunca yerleştirildiğinde, iç ve dış salonların 1/2 oranında düzenlendiği görülür. Yapının grid sisteminin 81.75 cm' lik birimler üzerine kurulduğu anlaşılmıştır (Jeppesen, 1973: 535-536). Buna göre grid birim 40 parmak veya 32.7 cm olarak kabul edilen birimde 2.5 ayak olarak tespit edilir.

Labraunda Zeus Tapınağı'nda, sütun aralığı olan 242.0 cm üzerine kurulmuş grid planla karşılaşılır (Şekil 3). Ortaya çıkan her bir birim üç grid kareyi kapsar. Elde edilen birim ise 80.68 cm'dir. Bu birim Güney Propylon'un 40 parmak veya 2.5 ayak olan grid birimiyle aynıdır. Tapınağın cella duvarı grid ile doğrudan ilişkili değildir. Ancak kapı duvarı ikiye bölündüğünde, en azından sisteme uygunluk kazanabileceği üzerine bir öneri mevcuttur (Hellström veThieme: 1982: pl.41). Yapının Arkaik Dönem evresiyle bağlantılı olduğu düşünülen cellası için 161.0 cm'lik birimlerden oluşan ayrı bir grid plan olduğu ortaya çıkarılmıştır (Hellström ve Thieme, 1989: 12). Bu, 242.0 cm olan sütun aralığına bağlı birimle değerlendirildiğinde 2/3 oranını verir.

Priene Athena Tapınağı grid birimi sütun aralıklarının 353.3 cm'lik ölçüsünün yarısı oranında, yani 176.6 cm olarak hesaplanır (Şekil 4). Bu değer çok yüksek olduğu, bu nedenle daha küçük birimlere bölünmesi gerektiği ve bu doğrultuda lon ayak birimine yakın bir değer olarak 29.4 cm'lik ölçünün kabul edilebileceği önerilmiştir (Pedersen, 1989: 12). Yapıda plinthoslar grid birimden yaklaşık 8 cm daha geniştir. Bundan dolayı stylobat, plinthos dış çizgisi önünde 3.8 cm genişletilmiştir. Plinthoslara dair bu durum Labraunda Zeus Tapınağı'yla oldukça benzerdir (Pedersen, 1989: 12, fig. 9).

Konumuzla ilişkili yapılarda değerlendirilmesi gereken önemli mimari detaylardan bir diğeri planlarda karşımıza çıkar. Ana grubu oluşturan Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları peripteros planlıdır. Bunlardan Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınağı aynı zamanda opisthodomoslu plan tasarımına sahiptir⁵. Kaunos B1 mezarının peripteros planlı bir yapıyı model aldığı açıktır. Bunun önemli göstergeleri cephede antelerin önünde gösterilen dört sütun, antelerin iki yanında yer alan birer sütun ve krepidomanın sadece cephede işlenmeyip, köşelerden yapının yanlarına dönmesi olarak sıralanabilir (Roos, 1972: 18, pl.3, 23). Peripteros dışında, Karia İmar programında en sık kullanılan planın in-antis olduğu görülür. Labraunda Andron A ve B ile Güney Propylon, Kaunos kaya mezarlarından B6, B8, B9, B10, C2 ve C12 mezarları bu plandadır (Hellström ve Thieme, 1994: 43-44, fig.15-16; Roos, 1972).

Labraunda Oikos planı, Batı Anadolu'nun klasik mimarisinde görülmeyen düzensiz bir tasarım ortaya koyar. Anteler arasında dört sütun içerir ve bu klasik mimaride bildiğimiz planların dışına çıkmaktadır⁶. Bu farklı tasarımın ana nedeni,

⁵ Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları opisthodomosları, Dor mimarisi özelliklerinin, MÖ. 4. yüzyıl içinde, özellikle Hekatomnidler'in etki alanındaki yapılara, bazı noktalarda adapte edilmiş olduğunu gösterir, detaylı bilgi için bkz. Hellström ve Thieme, 1982: 47-49. Ancak bu uygulama Hekatomnidler Dönemi'nde ilk kez kullanılmış değildir. Nereidler Anıtı opisthodomosu buna açık bir kanıtken, Batı Anadolu'da en azından MÖ 5. yüzyıl sonlarında bu özelliğin ortaya çıkmış olduğunu kanıtlar, Coupel ve Demargne, 1969: pl. XXV, XLIII.

⁶ Labraunda Oikos'un bir tür stoa olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Bu değerlendirme genel olarak anteler arasındaki dört sütunun düzensiz bir plan uygulaması olması üzerinden düşünülerek ortaya koyular ve üst örtünün, stoalarda olduğu gibi öne eğimli şekilde olduğu

yan yana yapılmış iki odasının tek ortak cepheyi kullanmasıdır (Şekil 10). Sonuç olarak Oikos'un mimarı/mimarları, yapıcı bir çözümlerle, plan bakımından klasik sınırların dışına çıkılarak yeni bir tasarım geliştirmiştir. Kaunos kaya mezarlarından bir örnek, yarım kalmış B2 mezarı (Şekil 9), Labraunda Oikos ile paralel olarak anteler arasında dört sütunlu düzensiz plan tasarımına sahiptir (Roos 1972, 20, 73-74, pl.5.1, 25). Mezarın özellikle tamamlanmış çatı kısmı altında bir bölümü görülen anteler ve dış konturları işlenmiş lon düzeni sütun başlıkları, anteler arasında dört sütun olan bir yapıyı model aldığını açıkça göstermektedir⁷.

Maussolleion yüksek podyumu ve piramidal çatısıyla, değerlendirilen yapılar içerisinde farklı bir tasarıma sahiptir⁸ (Şekil 1). Bu farklar dışında yapının ana gövdesi lon düzeninde ve peripteros planlıdır. Bu bölümü üzerinden konu kapsamında değerlendirilen diğer yapılarla karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılabilir. Mimarisindeki farklı tasarım çizgileri Pers etkilidir. Mezar sahibi Maussollos bölgedeki Pers yöneticilerinden biridir ve yapıdaki doğu etkili düzenlemeler bununla doğrudan ilişkilidir. Bu öneri, yapının üst örtüsünün piramidal olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde güç kazanır. Nitekim özellikle Karia'daki diğer piramidal örnekler olan Alinda Piramidal Mezarı'nda (MÖ 4. yüzyıl), Knidos Aslanlı Mezarı'da (MÖ 350-325), Teke Kale anıtsal mezarlarında (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) ve Latmos Herakleia güney nekropolündeki bir anıt mezarında (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) yüksek podyum geleneğinin bölgenin Akhaemenid hâkimiyet altında olduğu döneme ait örneklerini görmek mümkündür (Fedak, 1990: 76-77, 78, fig. 85-89, 321; Ateşlier, 2006: 149-151, fig. 3, çiz. 2; Öncü, 2009: 149-157; Peschlow, 2005: 125, 127). Bu nedenle Maussolleion'un sadece lon düzeninde yapılmış peripteral gövdesi üzerinden diğer yapılarla ilişki kurmak daha doğru sonuçlar verebilir.

Yapılarda gözlemlenen bir diğer önemli mimari detay arşitravlardaki fascia sayısıdır (Şekil 11). Ana yapılardan Halikarnassos Maussolleion ve Priene Athena Tapınağı arşitravları, Batı Anadolu lon mimarisinin karakteristik özelliği olarak nitelenen üç fascialı tasarıma sahiptir (Dinsmoor 1950: 64; Gruben, 1963: 142-147, 175-176; Jeppesen, 2002: 85-86, taf. 23.1; Koenigs, 1983: taf. 1; Gruben, 2001: 480). Buna karşın diğer bir ana yapı olan Labraunda Zeus Tapınağı arşitravları iki fascialıdır (Hellström ve Thieme, 1982: 53, pl. 45). Ana yapılar dışında üç fascialı arşitrav uygulaması sadece Kaunos B1 mezarında karşımıza çıkar. B1 mezarı dışındaki Kaunos kaya mezarlarının lon düzeni cephe mimarisi tasvirli tüm örneklerinde arşitravların iki fascialı olduğu görülür (Roos, 1972: 73, pl. 23-24). Arşitrav soffiti kullanımı ile bunların dekorasyonlarında görülen benzerlikler karşılaştırma için önemli bir detaydır ve yapılar arasında bağlantı kurmaya yönelik teorilerde değerlendirilmelidir. Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları'nda Lesbos kyması bezemeli arşitrav soffitleri görülür. Maussolleion, Andron A ve Güney Propylon'da ise bezemesiz soffitler kullanılmıştır (Jeppesen, 2002: 136; Hellström, 1994: 164).

Çatı mimari elemanlarının diziliminde de bazı önemli benzerliklerle karşılaşmaktayız (Şekil 11). Ele alınan örneklerin, Batı Anadolu'da daha önce yapılmış örneklerinden izler taşıyan, ancak kesin olarak geleneksel bir şema oluşturmak yerine, dekoratif amaçlı detaylarda farklılıklar ortaya koyan biçimler sergilediği anlaşılır. Maussolleion ve Labraunda Zeus Tapınağı arşitrav, lon kyması, geisipodes, Lesbos kyması, geison dizilimine sahiptir (Hellström ve Thieme, 1982: 54, pl.42; Jeppesen, 2002: 131-132, fig. 13.12). Priene Athena Tapınağı'nda arşitrav, birinci lon kyması, geisipodes, ikinci lon kyması, geison şeklinde dizilim görülür⁹. Labraunda Güney Propylon'un çatısı arşitrav, lon kyması, geisipodes, geison şeklinde dizilime sahiptir (Thieme, 1989: 86, fig.15). Kaunos kaya mezarlarında bu uygulamanın paralellerini izlediğimiz B6, B8, B9 mezarları yanında, arşitrav, geisipodes, geison şeklinde, lon kyması içermeyen çatı mimarisi dizilimine sahip B2, B4, B10 mezarları vardır (Roos, 1972).

Labraunda örnekleri, Pers etkinlik dönemi Batı Anadolu mimarisinde Andronların net olarak tanımlandığı ilk yapılarıdır (Şekil 5-6). Çünkü arşitravlarındaki ithaf yazıtlarında andron oldukları yazılmıştır (Hellström ve Thieme, 1994: 43-44, fig.15-1). Batı Anadolu mimarisinde bağımsız yapılar olarak ender uygulanan andronlar, bölgedeki Pers etkilerinden biri olarak değerlendirilerek, satrap konutu olarak nitelendirilir¹⁰. Konut olarak nitelenmesine karşın bir yaşam alanı olmaktan çok, özel toplantıların yapıldığı ve satrapların misafirleri için şölenler düzenlediği mekânlar olmalıdır. Genel mimari özellikleri, in-antis planlı ve kapısının iki yanında birer pencere içerir biçimde karşımıza çıkar. Kaunos B10 mezarı, bu andron tanımıyla benzeştir ve mezar cephesinin bir andronu model aldığı açıklıktır¹¹ (Şekil 7). Andron A ve B ile Kaunos B10 mezarı,

düşüncesiyle desteklenmeye çalışılır, bkz. Hellström, 1994: 45, fig.23. Ancak yapının stoalardan farklı olarak iki odalı tek bir mekânın, özellikle tapınakla bağlantılı kullanımıyla, bağımsız bir bina olarak düzenlenmiş olmasıyla değerlendirilmelidir. Nitekim yapı, kutsal stoa değil, oikos olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenle Labraunda Oikos'un tasarımında stoa mimarisinden alıntılar yapıldığı önerisi kabul edilebilir, ancak bu sadece tasarım aşamasında bir çözüm etkileşimi olarak düşünülmektedir, yapının bir stoa olduğu önerisi gözden geçirilmelidir.

⁷ Yarım kalmış mezar eğer bitirilebilseydi, belki de Labraunda'daki Oikos gibi iki odalı bir düzenlemeye sahip olacaktı.

⁸ Maussolleion'un farklı tasarım çizgileri Pers etkilidir. Nitekim Maussollos, Karia'daki Pers yöneticilerinden biridir ve bu nedenle Doğulu mimari üslupların bu yapıda kullanılması şaşırtıcı olmaz. Yapının üst örtüsünün piramidal olması bu konuya yaklaşımlarımızı netleştirmektedir. Nitekim Karia'da aynı dönemde yapılmış diğer piramidal mezarlar olarak sıralayabileceğimiz; Alinda Piramidal Mezarı (MÖ 4. yüzyıl), Knidos Aslanlı Mezarı (MÖ 350-325), Teke Kale'de yer alan anıtsal mezarlar (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) ve Latmos Herakleiası güney nekropolünde yer alan bir anıt mezar (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) yüksek podyum geleneğinin, bölgenin Akhaemenid hâkimiyet altında olduğu dönemde yaygın kullanımını ortaya koyar, bkz. Fedak, 1990: 76-77, 78, fig. 85-89, 321; Ateşlier, 2006: 149-151, fig. 3, çiz. 2; Öncü, 2009: 149-157; Peschlow, 2005: 125, 127.

⁹ Priene Athena tapınağı çatı mimarisi için, bkz. Koenigs, 1983. Yapının çatısında uygulanan ikinci lon kyması, Maussolleion ve Labraunda Zeus Tapınağı'nda uygulanan Lesbos kymasının yerine geçmiş olmalıdır. Bunun Batı Anadolu lon mimarisinin erken örneklerindeki geleneksel mimari tarzı devam ettirdiği düşünülebilir, Öncü, 2004: 151-164.

¹⁰ Batı Anadolu'daki en erken andronlardan biri olarak önerilen ve yaklaşık MÖ 480 yıllarına tarihlenen, Daskyleion'daki Artabazos Sarayı için, bkz. Ateşlier, 2001: 156-157, fig.21.

¹¹ Roos, B10 mezarının, B grubuna ait diğer mezarlarda olduğu gibi, lon düzeni tapınak modeli olduğunu ve kapısının iki yanında bulunan pencerelerin dekoratif bir uygulama şeklinde görülmesi gerektiğini söyler, bkz. Roos, 1972: 28, pl. 11, 32. 1987 yılında düzenlenen bir sempozyumda, Roos'un sunumu sonrasında gerçekleşen tartışma bölümünde, Jeppesen, Kaunos kaya mezarlarının tapınakları değil de, andronları model almış olup olamayacağını sormuştur. Bu soruya Roos, "bu konuda kronolojik bir problemin var olduğu, andron

MÖ 4. yüzyıl Karia imar programında andron ve andron modeli yapıların birbirinden farklı kentlerde, aynı zaman diliminde yapıldığını ortaya koyarken, aşağıda sunmaya çalışacağımız önerilere önemli bir dayanak teşkil eder.

Mimarlar ve Mimari Atölyelere İlişkin Öneri

Yukarıda sıraladığımız örnekler, MÖ 375-334 yılları arasındaki kısa dönemde, tüm Karia'da hızlı bir imar faaliyeti gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Örnekler bu faaliyetlerin hem coğrafi hem de ekonomik boyutta büyüklüğünü anlamamıza yardımcı olur. Bu noktada kaçınılmaz bir soru ortaya çıkar. Birbirinden farklı yerlerde eşzamanlı yürütülen ve mimari tasarımları bakımından yakın benzerlikler içeren projelerin, mimar ve/veya mimarları ile mimari atölyeleri arasında bağlantı var mıdır?

Konu kapsamında değerlendirdiğimiz ana yapılardan Halikarnassos Maussolleionu ve Priene Athena Tapınağı dönemin en görkemli yapıları olmaları yanında, yapımlarını üstlenen mimarların isimlerinin bilinmesiyle de önemlidir. Bu bağlamda değerlendirilecek antik çağ yazılı bilgileri, bu iki yapıyla bağlantılı olarak iki önemli mimarın isimlerini, Pytheos ve Satyros'u işaret ederler. Vitruvius, Maussolleion için Pytheos ve Satyros'un isimlerini verirken, aynı zamanda bu iki mimarın yapıyla ilgili bir de kitap yazdıklarını¹² belirtir. Alexandriyalı Leterculi (M.S. 3. yüzyıl) bir dizisinde, Mausolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmuştur (Leterculi Alexandrini, Z 15-17). Delphi buluntusu bir heykel kaidesinin üzerinde, Pytheos ve Satyros'un Hekatomnidler ile bağlantısını ortaya koyan bir yazıt vardır¹³.

Maussolleion'un mimarı olarak Satyros'la birlikte anılan Pytheos'un, aynı zamanda Priene Athena Tapınağı'nın mimarı olduğunu bilmekteyiz (Vitruv. VII, prf. 12). Vitruvius'un belirttiği üzere, Pytheos'un mimari konusunda, günümüze değin ele geçmemiş bir kitabı vardır¹⁴. Bu konu özellikle, yine Vitruvius'tan bildiğimiz, Maussolleion'un mimarları Satyros ve Pytheos'un yapı hakkında birer kitap yayınladıkları anlatımıyla birlikte değerlendirilebilir (Vitruv. VII, prf. 12). Bu anlatımlardan, her iki mimarın, MÖ 4. yüzyılda yaşamış ve Karia ile yakın çevresinde çalışmış yetkin ve ünlü mimarlar olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşlı Plinius, Maussolleion'un piramidal çatısına yerleştirilmiş ünlü quadriga heykelinin Pythis tarafından yapıldığını söyler¹⁵. Plinius'un belirttiği bu isim beraberinde bir soru getirir. Vitruvius'ta geçen Pytheos ile Plinius'un belirttiği Pythis aynı kişi midir? Pythis'in, Pytheos'un farklı veya hatalı bir yazımı olduğu düşünülebilir. Bu düşünce üzerinden Pytheos ile Pythis'in aynı kişi olduğu savlanabilir¹⁶.

Antik kaynakların gösterdiği kadarıyla, Karia'da değerlendirdiğimiz dönemde yürütülen büyük çaplı inşaa projelerinin mimarları bu şekildeyken, aynı metinler bizlere imar programının ana merkezini Halikarnassos olduğunu göstermektedir. Kentte yürütülen projelerin büyük kısmının, Hekatomnid yöneticilerin iradesi altında gerçekleştiği açıktır. Sıfırdan kurulan Maussolleion'un yeni polisinin imarında en önemli proje kuşkusuz Maussolleion'dur. Yapının mimarları olan Satyros ve Pytheos'un, Hekatomnid Sülale eliyle bölgede sürdürülen diğer inşaa projelerinin büyük kısmında çalıştığını düşünmek yanıltıcı olmaz. Satyros ve Pytheos'un Maussolleion, Pytheos'un Priene Athena Tapınağı inşasını üstlendiklerine yönelik kuşku duyulmaz bilgilerden yola çıkarak, bu iki yapı ile çağdaşları diğer yapılardaki mimari benzerlikler gözetilerek mimar/mimarlar ve mimari atölyeler hakkında bazı bağlantılar kurulabilir.

Labraunda Oikos ile Andron A ve B çatı mimarisi dışında¹⁷, bölgede inşa edilmiş anıtsal yapıların tümünde lon düzeni tercih edilmiştir. Pytheos, "bakışım kurallarından kaynaklanan kusurlar nedeniyle Dor düzeninin özellikle tapınak mimarisinde kullanılmaması" gerektiğini savunmuştur (Vitruv. IV, 3.1). Bu bilgi, lon düzeninin bölgedeki yaygın kullanımının, inşa edilen yapılarla Pytheos arasında bağlantı kurma açısından önemli olduğunu anlamamıza yardım eder. Lon düzeninin yaygın kullanımı dışında, Batı Anadolu mimarisinde MÖ 4. yüzyılda ilk kez Karia'da kullanılan grid planlamaya ait yukarıda sunduğumuz bilgiler de yapılar arasındaki mimari benzerlikleri açıkça sunmaktadır. Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları'nda ilk kez kullanılan kurvatura, her iki yapının üç krepisli olması diğer benzer özellikler

mimarisinin sadece Labraunda'dan bilindiği, kaya mezarlarının ise Labraunda Andronlar'dan önce yapılmaya başlanmış olabileceği" şeklinde cevap vermiştir, bkz. Roos, 1972: 68.

¹² "... Pytheos, Minerva'nın Priene'deki lon tapınağı, ...büyük ve yüksek bir talihe erişen Satyros ile Pytheos ise Mausolleion üzerine birer kitap yayınladılar. Sanat yeteneklerinin kendilerine en yüksek şanı ve sonsuza değin yeşil defne yapraklarını kazandırdığı bu insanlar, bu yapıda en mükemmel yapıtlarını düzenleyip gerçekleştirdiler", Vitruv. VII, prf.12-13.

¹³ "Μιλῆριοι ἀνεθεν Ἀπολλωνίου Πυθίου. Ἰδριεύς Ἑκατόμνω. Ἄδᾶ Ἑκατόμνω. Σάτυρος Ἰσοτίμου ἐπιθήσε Παρίου." (Çevirisi: Uzak Miletoslu Apollon Pythios. Idrieus, Hekatomnos'un oğlu, Ada Hekatomnos'un kızı. Satyros, Isotimos'un oğlu, Paros'ta yapıldı), Delphi, Envanter No: 631.

¹⁴ "Priene'deki Minerva tapınağının ünlü mimarı Pytheos, bir mimarın bütün sanat dallarında, kendi konularında uzmanlaşarak deneyim kazanmış ve tek bir konuyu kendilerine özgü yönlerle mükemmelliğe ulaştırmış kişilerden çok daha fazla işler gerçekleştirebilmesi gerektiğini yazar", Vitruv. I, 1.12. "Arcesius ve Pytheos'un yanında Hermogenes de, eski mimarların bazılarının bakışım kurallarından kaynaklanan kusurlar ve uyumsuzluklar nedeniyle Dor düzeninin tapınaklarda kullanılmaması gerektiğini söylemiştir...", Vitruv. IV, 3.1.

¹⁵ "...Karya'nın çok sevilen kralı Mausollos'un anısına karısı Artemisia tarafından yaptırılan kendi adıyla isimlendirilmiş mezarı olan Mausolleium'da Skopas'ın yönetimi altında Bryaksis, Timotheus ve Leokhares beraber çalıştı. Sanatlarının en üst noktasında bir eser ortaya koyan sanatçıların bu yapıtı dünyanın yedi harikasından biri oldu... Yapıda çalışmış beşinci bir sanatçı, pteronun üzerinde yükselen 24 basamaklı piramidal çatının tepesindeki platformda duran dört atlı quadriga heykelini yapan Pythis tir", Plin. Nat. His. XXXVI 30.

¹⁶ Bu konu hakkında tartışmalar şu şekildedir. Drerup, Maussolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmanın gerekli olmadığını savunmaktadır, Drerup, 1954: 30-31. Dinsmoor, Maussolleion'un mimarlarının Satyros ve Pytheos olduğunu, Pytheos'un aynı zamanda quadriga heykelini de yapmış olduğunu düşünmektedir, Dinsmoor, 1950: 258. Jeppesen, Maussolleion'un mimarları olarak Vitruvius'un Satyros ve Pytheos isimlerini önermesine karşın, Satyros'un yapının mimarı, Pytheos'un ise projede quadriga heykelini yapan genç bir heykeltıraş olduğunu düşünür. Ardından Pytheos'un projenin mimarisine de katkıda bulunarak, elde ettiği ünle Priene Athena Tapınağı'nın mimarı olarak atanmış olabileceğini belirtir, Jeppesen, 1976: 72. Hellström, Priene Athena Tapınağıyla Labraunda Zeus Tapınağı arasındaki mimari benzerlikler nedeniyle, Labraunda Zeus Tapınağı'nın mimarının Pytheos olduğunu kabul ederek, Maussolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmanın zorunlu olduğunu savunur, Hellström, 1994: 51).

¹⁷ Oikos, Dor düzeninde sütun ve başlıklara sahip olsa da, lon düzenine özgü bakışım kurallarına bağlı oranlarla yapılmıştır. Andronlar ise çatıları dışında lon düzeni mimari elemanlar içermektedir ve bu özellikleri yapılarda lon düzeni etkilerinin baskın olduğunu gösterir.

olarak sıralanabilir. Bu iki ana yapı dışında, Kaunos kaya mezarlarında üç krepisli krepidomanın yaygın kullanımı de yapılar arasında bağlantı kurmamıza yardımcı olur.

Andron A ve B'de İon ve Dor düzenlerinin beraber kullanılmış olması, her iki yapının aynı mimar/mimarlar tarafından yapılmış olduklarını ifade etmemize güçlü bir dayanaktır. Batı Anadolu İon mimarisinin, Arkaik Dönem'den itibaren MÖ 4. Yüzyıla kadar, orijininden gelen kendi tasarım çizgisini takip ettiği bilinmektedir (Öncü, 2004: 151-164). Bu nedenle, Karia'da ilgili dönem imar faaliyetlerinde izlenen bu değişim özel bir nitelik olarak ön plana çıkar. Dor düzenine ait mimari unsurların, İon düzeni yapılara adapte edilmesinin bir dönem modası değil, yenilikçi, fark yaratmaya çalışan ve mimarının bazı noktalarındaki detaylarla kendini tanımlayarak, adeta yapıtına ismini yazan bir ressam gibi, yapılara imzasını atma gayretinde olan mimar veya mimarları işaret eder.

Bağlantılara ilişkin bir diğer önemli kanıt, Labraunda yapılarıyla, Kaunos mezarları arasında izlediğimiz paralel tasarım çizgileridir. Kaunos B2 mezarında görülen anteler arasında dört sütunlu plan tasarımı, Labraunda Oikos'la aynıdır. Ayrıca andronlar, Kaunos B10 mezarına örnek olmuştur.

Buraya kadar sunmaya çalıştığımız açıklamalar yanında, çatı mimarisinde karşımıza çıkan benzerlikler de mimari bağlantıların anlaşılmasında öneme sahiptir. Maussolleion, Priene Athena Tapınağı ve Kaunos B1 mezarının üç fascialı arşitravları vardır. Labraunda Zeus Tapınağı, Güney Propylon ve Kaunos mezarlarının B1 dışındaki tüm örneklerinde ise iki fascialı arşitravlar uygulanmıştır. Bunun yanında, Batı Anadolu mimarisinde ilk kez MÖ 4. yüzyılda Karia'da kullanılan arşitrav soffitlerinin Priene Athena Tapınağı, Maussolleion, Andron A ve Güney Propylon'da benzer çizgilerle kullanılmış olması da yapılar arasında bağlantı kurmamıza yardımcı olmaktadır.

Yukarıda sunmaya çalıştığımız bilgiler ışığında, MÖ 4. yüzyılda Karia'da, en az dört farklı büyük inşa sahası olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Halikarnassos'tur. Halikarnassos ile bağlantılı olan ve Hekatomnidler'in politik etkinliğini arttırmaya yönelik çabalarının sonucu olarak değerlendirilebilecek Labraunda Kutsal Alanı bir diğer proje bölgesidir. Priene kenti, MÖ 4. yüzyılda yeni yerinde ikinci kez kurulurken, Athena kutsal alanı ve tapınağın inşası üçüncü proje alanı olur. Kaunos kaya mezarları dördüncü büyük proje sahasını oluşturur.

Mimari değerlendirmelerimiz sonucunda, dört farklı bölgede eş zamanlı yürütülen projelerin, Pytheos ve Satyros'la bağlantılı olduğu düşüncesindeyiz. Halikarnassos'un yeniden imarı için, kentte yürütülen mimari etkinliklerin patronları olarak görevlendirilen iki mimar, öncelikle Maussolleion ve Labraunda mimari projelerinde çalışmış olmalıdır. Mimari ustalıklarından dolayı Halikarnassos'a çağrılan, Karia imar programının en erken tarihli yapılarını inşa eden bu iki mimar, Hekatomnid yöneticiler tarafından bizzat görevlendirilmiş olmalıdır. Bunun sonucunda da, Karia'da planlanan diğer büyük inşa projelerinde yer bulabilmişlerdir.

Antik dönemde mimari atölyelerin; mimar, taş ustaları, heykeltıraşlar gibi farklı meslek dallarından kişileri bünyesinde barındıran organizasyon yapılarına sahip olduğu bilinmektedir (Coulton, 1977: 15-19). Bu büyük sektöre ait atölyenin yöneticileri ise, çoğunlukla mühendislik faaliyetleri de yürüten mimarlardır. Her atölyenin mimar dışındaki çalışanları zaman içinde değişebilir ve/veya organizasyona yeni çalışanlar eklenebilir. Bunun dışında bir atölyenin aynı anda birden fazla çalışma alanında faaliyet yürüttüğü de düşünülebilir. Sektör içerisindeki faaliyetler, bir projenin tamamlanması sonrası atölyenin başka bir proje bölgesine geçmesi biçiminde olabileceği gibi, eş zamanlı projelerde atölyeye ait çalışanların birden çok gruba ayrılması sonucu, farklı projelerde görev almak şeklinde de düzenlenebilir. Her durumda atölyenin yöneticisi, daha açık bir ifadeyle patronu konumundaki mimar/mimarlar, diğer meslek gruplarının aksine sabit kalmış olmalıdır.

Bu genel değerlendirmeler sonucunda, Karia İmar Programı olarak adlandırdığımız çalışmalarda, Pytheos ve Satyros'un patronluğunu yapmış olduğu bir mimari atölyeden söz etmek olasıdır. Hekatomnid yöneticilerin büyük bütçeler ayırdığı anlaşılabilir mimari projelerde görev alan bu atölye, Maussolleion ve Labraunda yapılarında eş zamanlı çalışmıştır. Bu düşünce aynı mimari atölyeye ait iki farklı grubun varlığını göstermektedir. Bu atölye Kaunos kaya mezarları projesini de üstlenmiş olmalıdır. Bu durumda, atölye içinde yeni bir grup oluşturularak Kaunos'ta da çalışmalara başladığını düşünmek gerekir. Yakın bir tarihte Priene Athena Tapınağı imarı için yine Pytheos görevlendirilmiştir. Labraunda Kutsal Alanı imarının bu dönemde büyük çoğunlukla bitmiş olmasından ötürü, buradaki grubun yine Pytheos'un yönetiminde Priene'de çalışmaya başladığını düşünmek yanıltıcı olmaz. Yapılar arasındaki mimari benzerlikler ile ortaya koyulan bu teori, MÖ 4. yüzyılda Karia'da, ele alınanlar dışında yürütülen farklı mimari projelerin varlığıyla genişletilebilir. Ancak günümüze değin ele geçen mimari buluntular diğer projelerin bu değerlendirme kapsamına alınması aşamasında yeterli değildir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Diod.	Diodorus Siculus, <i>Bibliotheca Historica</i>
Ksen. Ages.	Ksenophon, <i>Agesilaus</i>
Ksen. Hell.	Ksenophon, <i>Hellenica</i>
Lat. Alex. Laterculi Alexandrini (anonim)	
Plin. Nat. His.	Plinius, <i>Naturalis Historia</i>
Strab.	Strabon, <i>Geographika</i>
Vitruv.	Vitruvius, <i>De Architectura</i>

Modern Kaynaklar

- Ateşlier, S. (2001) Observations on an Early Classical Building of the Satrapal Period at Daskyleion. Sancisi-Weerdenburg, H. ve Tomris B. (Ed.). *Achaemenid Anatolia* (Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Bandırma 15-18 August 1997) içinde (ss.147-168). Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Ooste.
- Ateşlier, S. (2004) Phokaia'daki Taş Kule Anıt Mezarının Üst Yapısına ait Gözlemler. *OLBA* IX, 111-121.
- Ateşlier, S. (2006) Teke Kale'de Bir Mezar. *OLBA* XIII, 145-177.
- Bauer, O. (1969) Beobachtungen zum Athenatempel von Priene. *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinland* 169, 117-129.
- Buschor, E. (1950) *Maussollos und Alexander*. München: C.H.Beck'sche Verlagbuchhandlung.
- Cahil, N. (1988) Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia. *American Journal of Archaeology* 92, 481-501.
- Coulton, J. J. (1977) *Ancient Greek Architects at Work*. New York: Cornell University Press.
- Coupe, P. ve Demargne, P. (1969) Le Monument des Néréides, L'Architecture (Études et Restitutions). *Fouilles de Xanthos* III. Paris: Institut Français D'Archeologie D'Istanbul.
- Dinsmoor, W. B. (1950) *Architecture of Ancient Greece*. New York: B. T. Batsford.
- Fedak, J. (1990) *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gruben, G. (1963) Das Archaische Didymaion. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 78, 78-182.
- Gruben, G. (2001) *Griechische Tempel und Heiligtümer*. München: Hirmer Verlag.
- Hammond, N. G. L. (1986) *A History of Greece to 322 B.C.* Oxford: Oxford University Press.
- Hellström, P. ve Thieme, T. (1982) The Temple of Zeus. *Labraunda* 1, Stocholm: Swedish Research Institute in İstanbul.
- Hellström, P. ve Thieme, T. (1994) The Androns at Labraunda. *Medelhavsmuseet Bulletin* 16, 59-74.
- Hellström, P. (1994) Architecture. Characteristic building-types and particularities of style and techniques. Possible implications for Hellenistic architecture. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 36-56), Odense.
- Hoepfner, W. (1983) Zum Mausoleum von Belevi. *Archäologischer Anzeiger* (1993), 111-123.
- Hornblower, S. (1982) *Mausolus*. Oxford: Oxford University Press.
- Jeppesen, K. (1973) The Reconstruction of the Mausoleum. Akurgal, E. (Ed.). *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* (Ankara – İzmir 23-30/ 9/1973) içinde (ss.535-542). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Jeppesen, K. (1983) Zu den Proportionen des Maussolleion von Halikarnass. *Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung* 4, 167-174.
- Jeppesen, K. (1992) Ergebnisse der dänischen Forschungen zum Maussolleion von Halikarnass seit 1966. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 107, 59-102.
- Jeppesen, K. (1994) Founder Cult and Maussolleion. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 73-84), Odense.
- Jeppesen, K. (2002) The Maussolleion at Halikarnassos, The Superstructure. *Maussolleion* 5. Aarhus: Jysk Arkaeologist Selskab.
- Koenigs, W. (1983) Der Athenatempel von Priene. *Istanbul Mitteilungen* 33, 134-175.
- Öncü, Ö. E. (2004) Erken İon Yapılarında Architrav ve Geisipodes. *OLBA* X, 151-168.
- Öncü, Ö. E. (2009) Tekekale Piramidal Mezarları. *Arkeoloji Dergisi* XIII (2009/1), 149-168.
- Pedersen, P. (1989) Some general trends in architectural layout of 4th c. Caria. Linders, T. ve Hellström, P. (Eds.). *Boreas* 17 (Architecture and Society in Hekatomnid Caria, Proceedings of the Uppsala Symposium 1987) içinde (ss.9-14). Uppsala: Acta University Press.
- Pedersen, P. (1994) The Ionian Renaissance and some aspects of its origin within the field of architecture and planning. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 11-32), Odense.
- Peschlow, A. (2005) *Latmos'ta Bir Karia Kenti. Herakleia, Şehir ve Çevresi*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Roos, P. (1972) The Rock-Tombs of Caunus I: The architecture. *Studies in Mediterranean Archaeology* 34:1. Göteborg: P. Astrom.
- Rumscheid, F. (1994) Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus. *Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur* 14. Mainz: Philipp von Zabern.
- Svenson-Evers, H. (1996) Die griechischen Architekten archaischer und klassischer Zeit. *Archaologische Studien* 11. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Thieme, T. (1989) Metrology and planning in Hekatomnid Labraunda. Some general trends in architectural layout of 4th c. Caria. Linders, T. ve Hellström, P. (Eds.). *Boreas* 17 (Architecture and Society in Hekatomnid Caria, Proceedings of the Uppsala Symposium 1987) içinde (ss.77-91). Uppsala: Acta University Press.

Summary

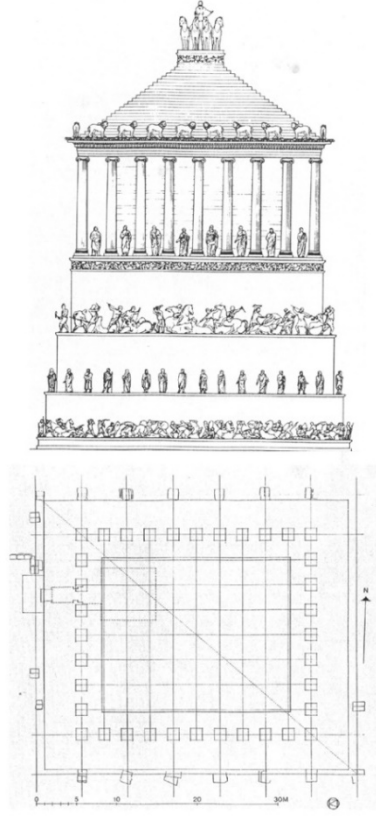
The Hekatomnid dynasty (Hekatomnids) that gained the strength after Hekatomnus got the reign in 392 BC in Caria, had always preserved good relations with the Persian rulers. It is quite clear that a significant economical increase started especially after Maussollus had come to the throne in 377 BC. As a result, as contrasted with other areas, Western Anatolia was the place where significant architectural projects were brought into life. Up to 334 BC when Alexander the Great conquered this area, during a short period of time as forty years Halicarnassus was constructed from top to bottom as a new capital of Hekatomnids, Labraunda sanctuary area was also entirely renovated. Halicarnassus city impressed Alexander so much that during planning of Alexandria it was taken as an example.

Above-mentioned constructions were not performed only in Halicarnassus and Labraunda. There are also examples of synchronical constructions in various cities of Caria. Alinda and Amyzon are bare examples of it. During reigns of Ada I and Idrieus, rulers of Hekatomnids dynasty the construction of temenos wall in Amyzon and Alinda's fortification walls are some of these examples. Except for constructions having direct connection with the dynasty, being a result of economic prosperity in the area, important construction programs were also implemented in various cities as well as Kaunos. Rock-cut tombs in Kaunos can be interpreted in this scope. These tombs are a beautiful example of Ionic facade architecture and one can distinguish influence of Halicarnassus and Labraunda there. In addition to all above-mentioned, construction of the famous Athena temple in Priene, outside Caria area, started during the reign of the Hekatomnid dynasty, is an example that we can consider in this scope. All because of the architect Pythius who also worked in the construction of Mausoleum in Halicarnassus.

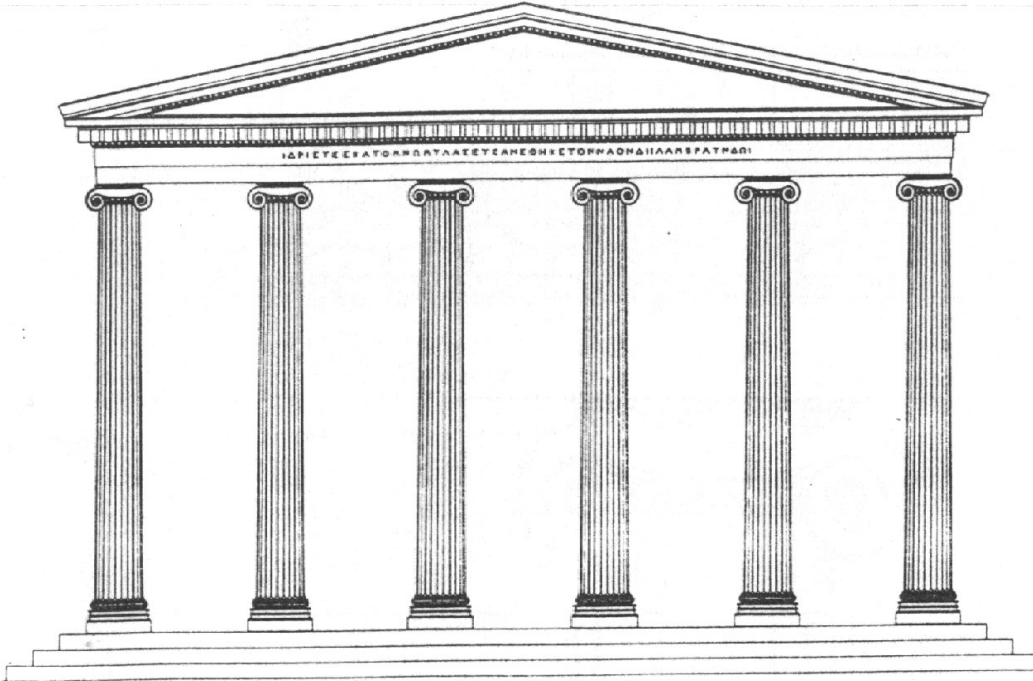
This information demonstrates us that the 4th century BC was the period of quick and significant constructions being made at the same time in several cities of Caria. This activity is clearly connected with Hekatomnids rulers. Monumental buildings that were constructed as a result of ruler's willpower resemble each other and have something in common. We consider Halicarnassus Mausoleum, Labraunda Zeus and Priene Athena temples, Labraunda Androns and Southern Propylon, Kaunos rock-cut tombs, it is barely clear that there should have been connections between architect/architects of these buildings. Plans implemented in the buildings, grid system used in plans, common usage of Ionic order, similar arrangement in entablature constructions, fractional similarities of style of architectural elements, architrave soffit usage correct consideration of these common features provides us an opportunity to develop new approaches in this field. Architects Pythius and Satyros who worked in Halicarnassus, Labraunda and Priene, are a key aspect in case of a new analyze here. The fact that buildings were constructed at the same time in different places shows that more than one architectural workshop had been in process during the 4th century BC in Caria. It is clearly known that architectural workshops in ancient period were organizations that comprised people of various professions, such as architects, stonemasons and sculptors. Managers of these workshops were also architects who also carried out the engineering work. If to consider generally, in Caria's architectural programme in 4th century BC, it is possible to say about an architectural workshop managed by Pythius and Satyros.

It is understood that this workshop that took place in projects financed by Hekatomnid rulers, also worked in projects of Mausoleum and Labraunda at the same time. It means that there were two different groups working in one workshop. Most likely that the project of rock-cut tombs in Kaunos was also undertaken by the same workshop. In this case we can assume that one new group was created in order to perform Kaunos project. Very close to this date, when the construction of Athena temple in Priene started, Pythius was assigned as an architect and workshop was shifted to that city together with the architect.

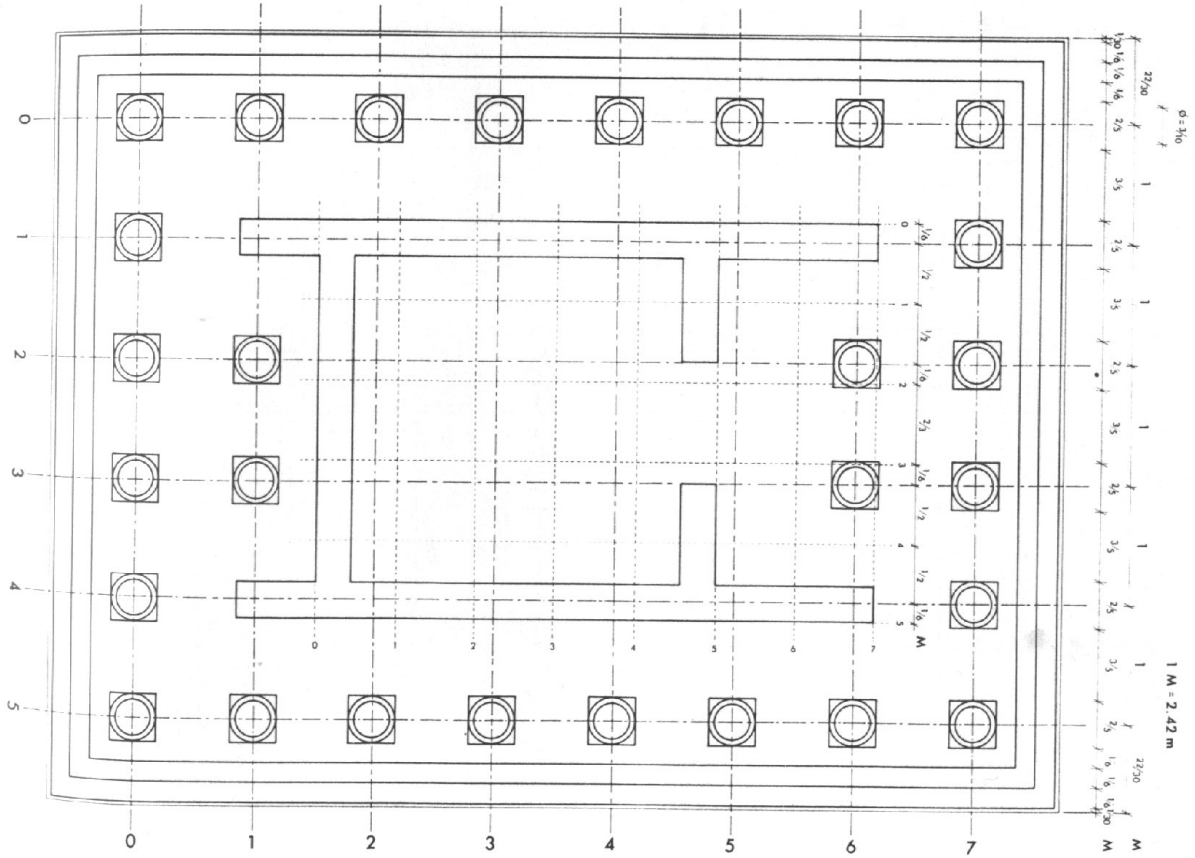
As it is clear from the summary, when we look at things widely, Hekatomnids period has provided us information about work of architectural workshops and their system not only in Caria area, but also in all Aegean settlements of Classical period. With this approach a thesis especially on Caria is being developed. This article, "Construction program of Hekatomnids' Caria" is shared with scientific society and evaluates the activity of architectural workshops and their relations in Caria area.

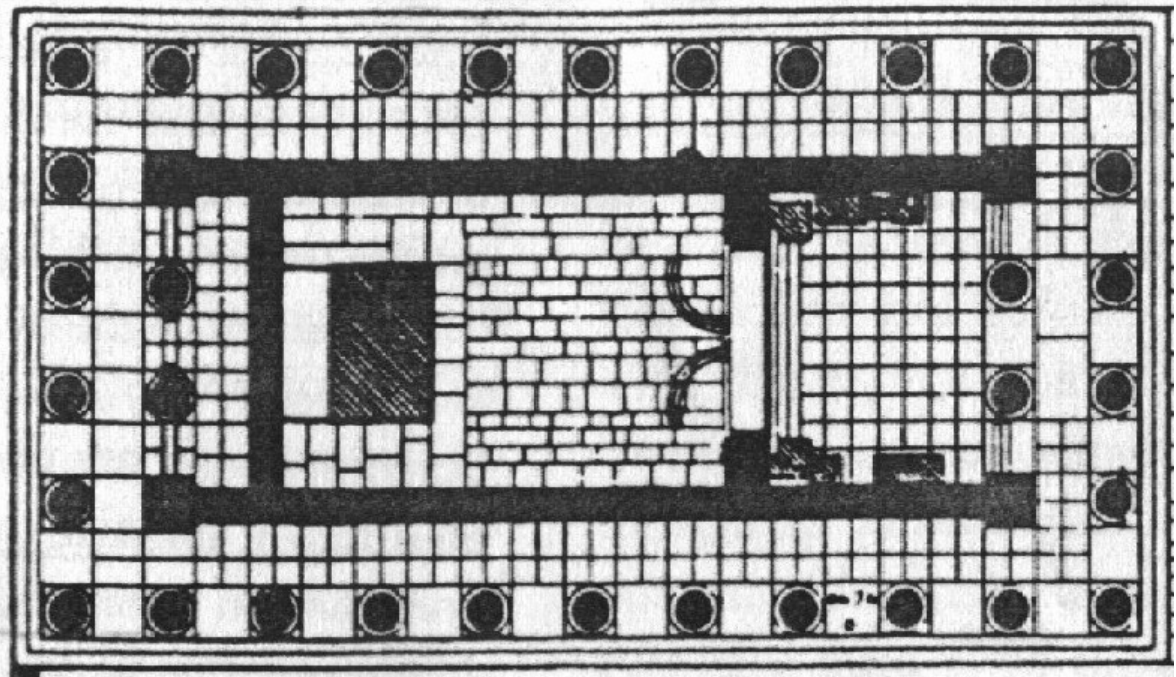
Şekil 1. Mausolleion plan ve rekonstrüksiyon önerisi (Jeppesen, 1992: taf. 21. 1-2).

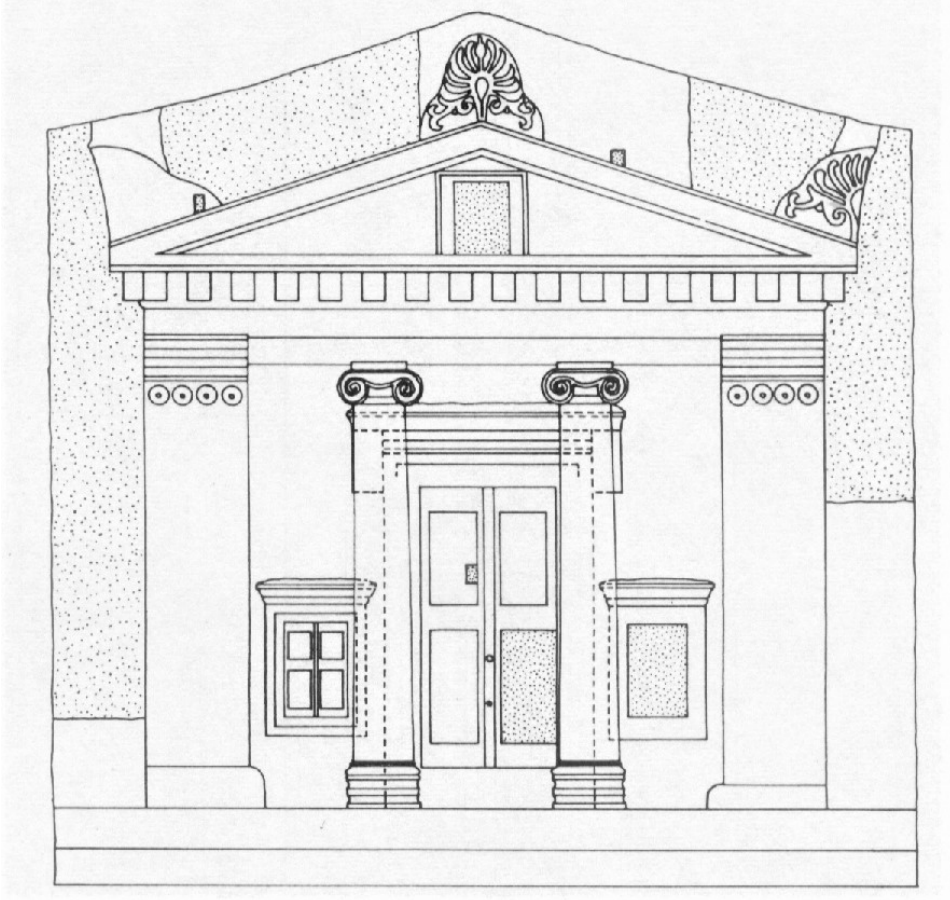
Şekil 2. Labraunda Zeus Tapınağı cephe çizimi (Hellström, 1994: fig. 2).

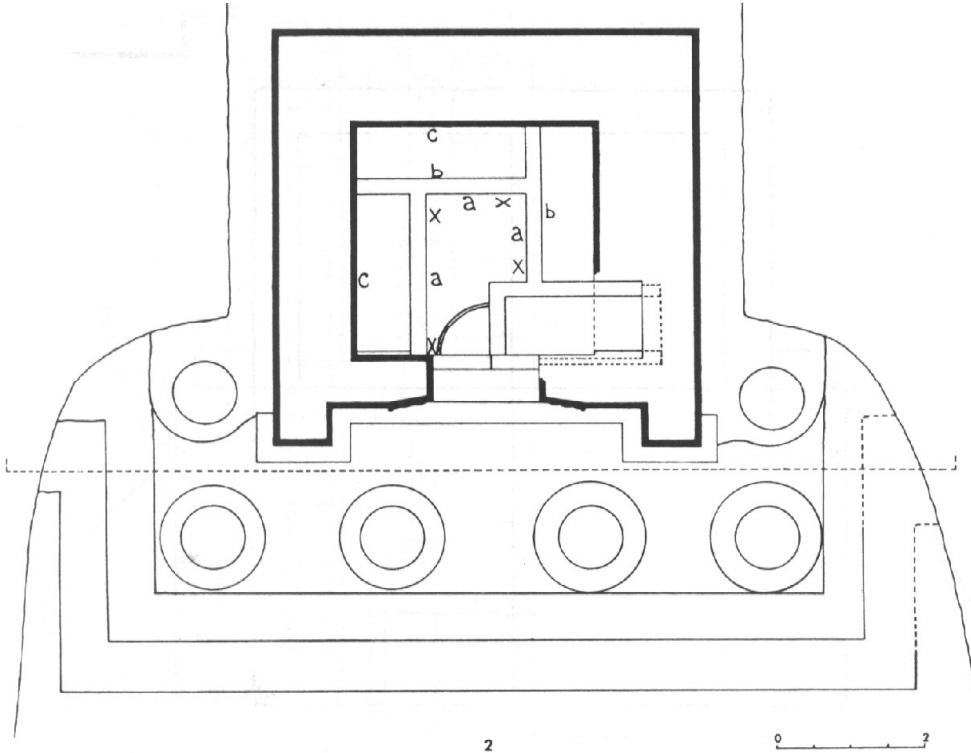
Şekil 3. Labraunda Zeus Tapınağı grid planı (Hellström, 1994: fig. 1).

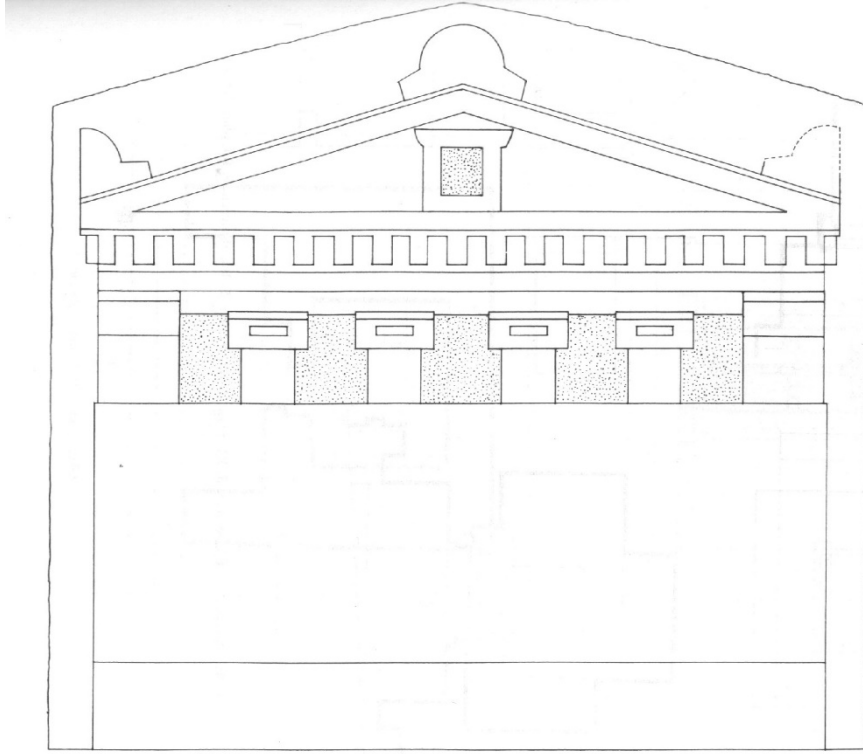
Şekil 4. Priene Athena Tapınağı grid planı (Pedersen, 1994: fig. 11).

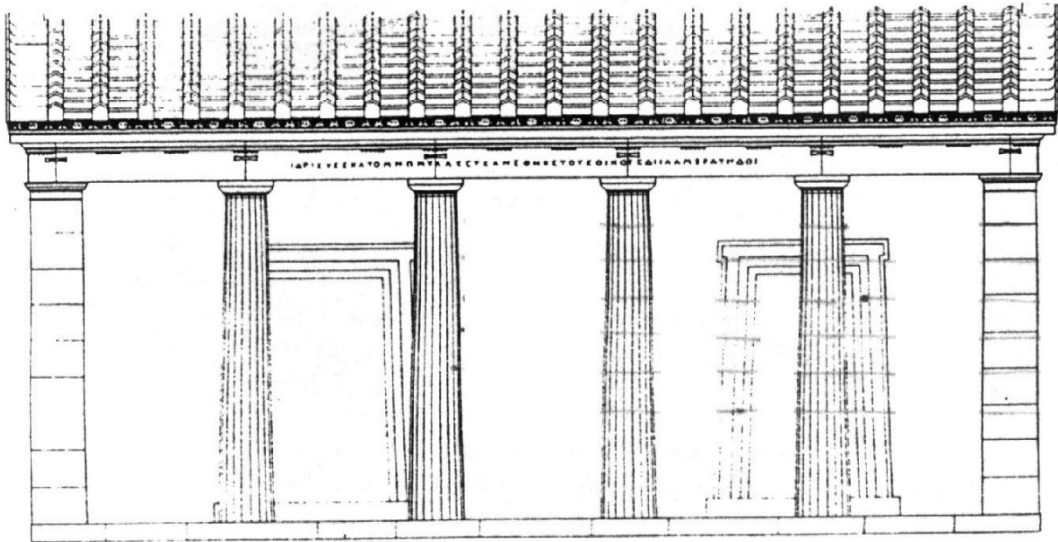
Şekil 7. Kaunos B10 mezarı cephe çizimi (Roos, 1972: pl.32.1).

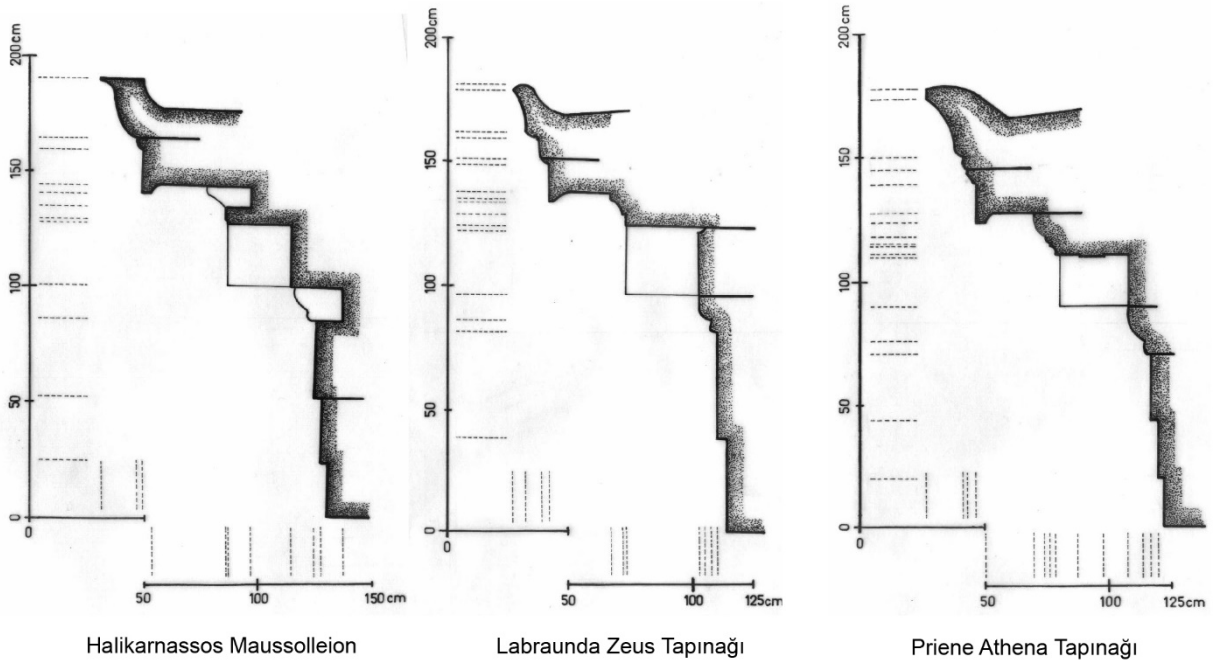
Şekil 8. Kaunos B1 mezarı planı (Roos, 1972: pl. 3.2).

Şekil 9. Kaunos B2 mezarı cephe çizimi (Roos, 1972: pl. 5.1).

Şekil 10. Labraunda Oikos cephe çizimi (Hellström, 1994: fig. 23).

Şekil 11. Halikarnassos Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları çatı profilleri.